

Virkelighetslitteratur

Vigdis Hjorth utgir en ny roman, og debatten om virkelighetslitteratur vekkes umiddelbart til live. Kristianiabohemens bud – «Du skal skrive ditt liv.» – tas på alvor i hver ny forfattergenerasjon. Spørsmålet blir gjerne *hvor nær* forfatteren kommer seg selv og andre.

Den *virkelige* virkelighetslitteratur forfattes likevel ikke i dikterstuen. Det skjer i domstolene. En dom skal være en korrekt beskrivelse av liv som er levet, og handlinger som er skjedd. Kulturlivet og rettslivet påvirker oss på ulikt vis. En sammenligning er derfor på sin plass.

Litterære verk snekres sammen under yttingsfrihetens åpne himmel. *Formelle skranke* er få. Sedelighetsbegrensningene som i første runde stanset *Sangen om den røde rubin*, tilhører fortiden; injurievernet har dårlige kår i møte med fiksjonsforsvaret, og spesialforbud (f.eks. mot falsk anklage) ses aldri brukt. I praksis er den litterære frihet ubegrenset. En dom – derimot – utformes innenfor strenge rammer. Relevante regler må følges til punkt og prikke. Uten holdbar juss, ingen holdbar dom, selv om den skulle være velskrevet.

Tekstens opphav er også meget ulikt. Forfattere er fargerike personligheter; de har levd sine liv og er interessante i seg

selv. En leser anser det aldri likegyldig om boken er skrevet av Knausgård eller av Mytting. Forfatterens identitet er viktig for mottakelsen. I domstolene gjelder andre regler. Det skal ikke spille noen rolle om man dømmes av dommer A eller B. Loven er lik for alle, og alle dommere skal anvende den samme juss. Man kan ikke velge sin dommer. Forestillingen om at dommere er like, er en fiksjon, men bærer like fullt systemet.

Størst interesse har det vært for hvordan en forfatter *velger sitt innhold*. Henter man det fra eget eller andres levde liv? Forfatteren velger selv hvor tett hun vil seile opp mot vinden. (Jeg ser her bort fra kriminallitteraturen. Etter Arthur Omre er det få som skriver om egne forbrytelser.) Men verden kan aldri stenges helt ute. Gir jeg råd til en venn i krise, blir krisehåndteringen så vel som krisen en del av mitt eget liv. På den annen side – nesten ingen liv er interessante nok til en hel bok. Det trengs påfyll fra fantasien. I lesverdig litteratur er hovedpersonene kompositter av flere, av fantasi og erfaring, ditt og mitt. Og først når en beskrevet person mener å kjenne seg igjen så tydelig at også en tredje person vil kjenne vedkommende igjen, oppstår spørsmålet om grensen er overskredet.

Dommeren har et annet innholdskrav. Han skal *ikke* skrive om seg selv, egne livs-erfaringer eller bruke sin fantasi. En dommer kan ikke blande A og B, legge til eller trekke fra, eller bygge personligheter fra flere kilder. En dommer er inhabil dersom han kjenner til saken fra før. Innspill til dommen kan bare gis av *andre* – aktor, forsvarer, prosessfullmektiger, vitner, sakkyndige. Kun i begrenset utstrekning er personlige vurderinger tillatt. En dommer blir kritisert dersom han ikke gir en klar fremstilling av sakens rettslige og faktiske side, mens en forfatter vil høste heder for en underfundig, antydende, mystisk og fabulerende tekst. «Juridisk klart» kan nok lett bli «litterært platt».

Dermed er vi over i *forskjell i fokus*. I et litterært verk står gjerne det subjektive sentralt – opplevelser, motiver, indre refleksjoner, forventninger, håp og tro. Det avgjør om hovedpersonen blir interessant og troverdig. *Forbrytelse og straff* handler ikke egentlig om mordet på pantelånersken, men om morderens motiver og sjelelige kvaler. I en dom er det objektiviteten som hersker – om A forvoldte Bs død, om gjerdet falt ned slik at buskapen rømte, om C led et økonomisk tap, osv. Årsakssammenhengen skal bevises, ikke oppleves. Sterke følelser uten ytre konsekvenser er uten rettslig interesse. Subjektive forhold har underordnet plass – som straffutmålingsmomenter og ved akt-somhetsvurderinger. Et DNA-bevis er et uegnet tema i et skjønnlitterært verk, men avgjørende for en straffedom.

Hva så med *konsekvensene*? En dom kan ankes, og alle parter har rett til å bli hørt før dommen skrives. Kritikken mot virkelighetslitteraturen har ofte utspring i at slike mekanismer mangler. En bok kan ikke ankes; forfatteren er aktor og dommer. Til gjengjeld er en bok i motsetning til en dom uten rettsvirkninger. Vigdis Hjorths søster valgte å skrive sin egen roman – det hører til de sjeldne unntak.

Er det noen *krysningspunkter* mellom dommer og litteratur? Mye er forskjellig, men jurister kan lære av god litteratur. En dom må som skjønnlitteratur være troverdig. Sannheten er subjektiv også i domstolene, og dommerens vurderinger bør komme klart til syne; til det kreves god fremstillingsevne. At god litteratur sågar kan trumfe dårlig juss, har vi slående eksempler på. Den mest elegante tilbakevisning av diagnosen «varig svekkede sjelsevner» stod nok Knut Hamsun selv for, da han i sitt 90. år utga *På gjengrodde stier* – virkelighetslitteratur på sitt mest effektive.

Påvirkning fra rettslivet til den frie diktning kan også tenkes. Dikerisk frihet er frihet under ansvar. Rettsprinsipper om forsvarlig prosess, kontradiksjon og forholdsmissighet passer ikke som arbeidsverktøy for en forfatter, men de grunnleggende hensyn bør inspirere forfattere så vel som dommere. Begge profesjoner påvirker andre menneskers liv sterkt, og til dette kreves først og fremst klokskap.

Anders Rysdal